

М. Приходько

НА
РОЗДОРІ ЖЖЖ
СМЕРТІ

1.48

М. Приходько

На Роздоріжжях Смерти

Пам'яті мого замордованого батька
і тих мільйонів знедолених українців
і українок, що полягли в безвісних
могилах Сибіру, присвячую цю
книжку.

Автор.

Накладом і Друком
ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ ТРИЗУБ
Винипег, Манітоба
1949

Printed by
Trident Press Limited,
210—216 Dufferin Ave., Winnipeg, Man.

Printed in Canada.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Мартирольогія українського народу під кривавим большевицьким режимом, ті мільйони жертв, які поніс наш народ і несе досі, ті невимовні страждання, які терплять мільйони українців, здається, таки доходять до свідомости цивілізованого світу й пробивають мур його холодної байдужности. „Залізна заслона”, видко, вже не здолає закрити від цього світу страждань українського народу. Помалу виростає ціла література тих, хто на власній шкірі зазнав большевицького „раю” і кому пощастило вирватись з того „раю” на свободу. Серед цієї літератури єсть уже немало талановитих і цінних творів, та: на жаль, майже всі вони писані лиш мовою українською і тому доступні лиш українським читачам, а треба, щоб їх читав широкий світ і знав про наші страждання. Тим більше, що прихильники большевизму, а їх повно тепер скрізь, — хто щиро, а хто з несвідомости — запевняють світ, що все, що пишеться й говориться проти большевизму, є вигадкою, явною неправдою. Яке значіння має для виявлення і розкриття того жаху, що криється за „залізною завісою”, показав недавній судовий процес В. Кравченка в Парижі. Про цей процес заговорив увесь світ. І хоч сам Кравченко заявив, що він тільки „общерос” і є чужою для українців людиною, проте в ділі боротьби з большевизмом зробив він дуже багато. Цього ми не будемо заперечувати.

Але нам хотілось би, щоб заговорили самі українці, ті що витерпіли на самих собі увесь жах нелюдського большевицького режиму. Книга М. Приходька є як раз одною з таких книг, які змальовують яскраво життя під большевицькою владою і все те море крові і сліз, яке проливає український народ. Треба мати сильні нерви, щоб перечитати книгу М. Приходька, і треба не мати в собі серця, не мати жадного людського почуття, щоб, прочитавши ту книгу, не перейнятися до глибини душі ненавистю й огидою до злочинної большевицької влади та співчуттям до її жертв. Книга М. Приходька найбільше цінна саме тим, що вона подає факти, і ми з кожного її рядка відчуваємо, що автор пише кровію свого серця, що він сам зазнав на собі все те, про що він пише. Мало сказати, що книга його — талановита: вона просто зворушуюча, потрясаюча. Спокійно її читати не можна. І

серед літератури, присвяченої стражданням українського народу під владою червоного Кремля, книга М. Приходька, яку оце випускає в світ видавництво „Тризуб”, безперечно візьме одно з перших місць. Вона повинна бути початком тої літератури, яка чим далі буде вже зростати і яка залишиться вічною пам'яткою нечуваної ще в світі Голгофи, яку довелось тепер переходити нашому українському народу.

Д. Дорошенко.

ПЕРЕДМОВА

В неписаній історії Советського Союзу 1937-38 роки називають періодом “Єжовщини”.

Був це час, коли по всьому ССРСР, а найбільше по Україні перекочувався черговий 9-й вал безоглядного терору, продиктованого кремлівськими володарями.

Терор той був скерований проти людей усіх соціальних прошарків: від ученого-академика, до п'яниці-жебрака; від військовика найвищого рангу і наркома, до найдрібнішого урядовця-функціонера і найзлиденнішого колгоспника. Це була акція запланована Кремлем у грандіозних масштабах. Розрахована вона була на те, щоб знищити сотні тисяч людей, які могли критично мислити про настанови комуністичної диктатури і, в певних умовах, — стати потенційними ворогами нестерпного тоталітарного режиму.

Вже очевидно тоді було задумано “оборонну” війну з Фінляндією і “звільнення братів” західньої України, Балтики, Польщі. Запілля повинне бути здатним лише на те щоб прославляти найменші слово і діло “наймудрішого з наймудріших—рідного батька Сталіна”

Друге завдання акції полягало в тому, щоб постачити в Сибірські ліси, золотonosні копальні Колими, безлюдні береги північних морів і безводні пустелі Казакстану—мільйони невільників на каторжну працю.

Вже 20 років проминуло від дня проголошення комуністичної революції в ССРСР, а обіцяний комуністами рай для всіх трудящих не приходив: трудящі жили, (як живуть і тепер), напівголодні, обідрані, обдурені. Тепер ще раз треба було звернути провину “вождів” на шкідницьку діяльність “ворогів народу” та чужоземної агентури”, що попролазила у всі ділянки советського господарства. Знайте громадяни ССРСР, що жили ви голодні й холодні лише дякуючи діяльності “ворогів народу”, а тепер вклоніть голову перед мудрістю вождя, бо він ще раз урятував вас від остаточної загибелі.

А насправді,, Кремль хотів спокійно, без найменшого відгону в масах снувати далі свої темні пляни для внутрішнього вжитку і експорту. Йому треба було також зреалізувати пляни видобутку золота; лісозаготівлі; будівництва фабрик, дорог і каналів у безлюдних, холодних і пустельних районах ССРСР.

Найвигідніше можна було зробити це примусовою

працею безсловесних мільйонів. Людське нещастя і незліченні жертви не йшли в рахунок, — їх можна поповнити. І яким безсоромним глумом звучало, широко пропаговане в пресі гасло Сталіна: “Самим цінним капіталом в СРСР являється чалавек!”

Головнокомандуючим виконавцем чергового кровопускання був особистий секретар Сталіна — Микола Єжов. 1937 р. його було призначено Наркомом НКВД СРСР

До того часу загал нічого не чув про Єжова, так як і тепер не знає хто розпоряджається виконанням найтаємніших постанов в передпокої Сталіна.

Відразу після призначення, в центральних органах комуністичної преси “Правді” та “Ізвестіях” з’явилися передові статті про шкідницьку діяльність “ворогів народу” в СРСР. В тих статтях, досі безвісного Миколу Єжова було названо “любимим наркомом Сталіна”. Майже одночасно з тим, з’явилися в продажу і портрети Єжова.

Цього було досить: мов за помахом чародійної палички, преса і радіомовлення всього СРСР захлиналися у вихвалюванні незміряних заслуг і властивостей “любимого наркома”. Його призначення називали черговим проявом великої прозорливості “геніяльного вождя народів”, що вчасно викрив “підступну діяльність ворогів народу”.

Десь за мовчазними стінами Сталінового кабінету було дано вказівки і Єжов почав їх реалізувати. Протягом короткого часу сотні тисяч людей було постріляно, мільйони вивезено в заграбованих ешелонах до пустельних просторів “соціалістическаво атечества”, на рабську працю і повільну смерть. Але формальності було додержано: усі заарештовані перейшли слідчі камери. Самі слідчі(!), закотивши рукави, озброювалися чотирьохгранними ніжками від стільця, гумовою палицею, чи ще якимись “аргументами” слідчого і примушували свої жертви писати дивовижні легенди про шкідництво, диверсію, шпигунство, тощо.

Справи тих, що витримували страшні тортури і не писали, “оформлювали” за допомогою “свідків” — сексотів НКВД, чи за допомогою очних зіставлень з тими, що вже навчилися писати і говорити будьшо на вимогу слідчого. “Слідство” провадилося тільки вночі, удень — зрідка, лише в спокійних випадках, чи для полагодження формальностей. справи йшли безкінечним потоком на закриті суди НКВД, де засуджували позаочно, читаючи лише висновок слідчого.

Саме в ті часи, в пресі і на транспарантах у прилюдних місцях з’явилося гасло: “Кожний громадянин СРСР має право на відкритий суд і захист!”

Така тактика советів є незмінною за весь час їхнього панування. Коли в країні панує голод, газети пишуть про "щасливе, заможне життя", коли люди, під неофіційною загрозою звільнення з роботи, змушені за останні копійки, підписуватися на державну позику, газети не вмоєкають про те що зі всіх кінців ССРСР надходять до уряду вимоги випустити нову позику.

Американці і європейці, що навіть не можуть уявити про можливість такої безсоромної брехні у вічі від уряду, не вірять, що так може бути десь в іншій країні, а зокрема в ССРСР, що на кожному кроці реклямує себе за найдемократичнішу країну світу". Не можуть вони зрозуміти того навіть під час відвідин ССРСР. Кожний чужинець, що потрапляє туди, має неодмінного, видимого, чи не видимого провідника, що діє за інструкціями НКВД. Навіть коли б хотів той провідник щось розповісти чужинцеві так як воно виглядає насправді, він не може того зробити, бо пізніше, коли чужинець напише про це в пресі, навіть затаївши ім'я оповідача, провідник дістане кулю в потилицю. І як наївно виглядає той американець, що залишившись з провідником віч-на-віч у своїй кімнаті, (очевидна річ—устаткованій таємними мікрофонами) заявляє: "тепер ми можемо поговорити цілком одверто!"

Не один з чужинців писав уже про те, що в колгоспах України люди живуть заможнo, добре вдягнені, багато співають і танцюють (!) Не міг тільки той коресподент написати, що він побував у одному із спеціальних колгоспів, організованих для показу чужинцям і різним робітничим делегаціям із закордону та власних центрів. Я також побував у двох таких колгоспах, у селах Ч. і К. на Київщині. Там люди не тільки танцювали в етнографічних убраннях, вони і працювали, але в нормах праці, часу і оплати мали десятикратні привілеї, порівняно з іншими, які я бачив також.

Взагалі, в ССРСР чужинці можуть побачити всі сім чудес світу в новому виданні: прекрасні виставки різних досягнень, що в них можна часто переконатися хіба тільки на виставці: блискучі цехи показових фабрик із зеленими пальмами поміж варстатами; розкішні крамниці, переповнені першокласними, дешевими товарами; чудово оформлені альбоми усміхнених, щасливих обличь і навіть—в'язниці без ґрат! Недарма в своїй книжці "Москва 1937 года" Фейхтвангер, що побував в той час в ССРСР, був захоплений тим, що в ССРСР вже зникли ґрати у в'язницях. Таку в'язницю бачив і я на Блуєварі Шевченка в Києві. Замість ґрат, на вікнах були білі завісочки, а в ідальні на партері,— навіть квіти на столиках з білими скатерками. Біла воріт — лише символічний вартовий.

У тій в'язниці сиділи люди з малими кримінальними провинами; їм залишалося лише кілька тижнів, чи місяців до закінчення терміну ув'язнення. Тікати було не вигідно, бо за втечу додавали Зроки ув'язнення.

Мабуть таку в'язницю показували і Фейхтвангеру. Нехай би він заглянув у той час до Лук'янівської, Печерської, Броварської в'язниць, або т. з. тюрподів НКВД де під ґратами й дашками на вікнах задихалися від смороду десятки тисяч змордованих, голодних людей, по 100—180 чол. на голій цементовій долівці, площею 30 кв. метрів. Захоплювався Фейхтвангер і дуже низькими цінами на різні товари, зокрема—на консерви й хутра. Нема нічого дивного, бо питав він про ті ціни в спеціальній крамниці для чужинців, або в зачиненому розподільникові для советських патріциїв. Там бляшанка консервів коштувала копійки в той час, коли в крамницях звичайних смертних за неї платили кільканадцять карб.. А про хутро робітник чи селянин не могли й подумати, бо воно коштувало 800—3000 карб. Треба було 8—10 місяців не витратити ні копійки заробітку, щоб купити таку річ.

Та зрештою і над самим автором кремлівці посміялися так, що він певне й досі того не знає. На титульній сторінці його книжки, виданої російською мовою, було позначено тираж 1.000.000 екз.. Мабуть з такого розрахунку було сплачено і найвищий авторський гонорар валютою. А, приміром Київ—столиця України, що завжди одержує значну частину тиражу різних видань, дістав лише кілька десят примірників. На провінції ця книжка взагалі не появлялася, а згодом потихеньку її вилучили з обігу зовсім.

Дуже наївними, просто смішними здавалися советському читачеві деякі твердження автора. А ті сторінки, де Фейхтвангер подав критичні зауваження про "сіру масу" людности і надмірний культ Сталіна, не подобалися Кремлеві.

Нема що вже й говорити про те, як усіх визначніших чужинців вшановує "хлебосольная Росія" банкетами з дорогими винами і кав'яром. Такі банкети, а часто й дорогі подарунки обходяться дешево в країні, де кілька десят мільйонів систематично не доїдає, а кільканадцять—працює на невилньничій праці.

Я сам був у числі тих мільйонів і на своїй спині спізнав казку про "щасливе й радісне життя під сонцем Сталінської конституції". Не змінилося воно й сьогодні. Про нього я тепер хочу розповісти в цій невеликій книзі, що є лише фотографічним записом фактів.

НА РОЗДОРІЖЖЯХ СМЕРТИ

Київ був переповнений тривогою і страхом. Через нього, як і по всій Україні, перекочувався дев'ятий вал „ежовщини”. Це можна було відчутти скрізь: в різних урядових і навчальних закладах, в наукових установах, на фабриках. Перед початком роботи, під час обідньої перерви й відходячи додому, люди купками, насторожено підходили до дошки наказів та оголошень і читали довгі списки звільнених з праці. Серце — то зупинялося на мить, то знову пульсувало в скроні, відбиваючи в свідомості: ось тут, нижче мабуть і моє прізвище. Ні, сьогодні ще нема... Але спокій не приходив — нема сьогодні, то певне буде завтра.

А це ж кінець — сьогодні з роботи, а завтра придуть уночі за душею й тілом. А може й так, що придуть сьогодні, а вже завтра напишуть у списку. І нема куди сховатися, бо скрізь „недремлющий глаз НКВД”, що притаївся на кожному кроці. Дістануть спід землі.

І люди мовчазно, з похиленими головами, розходяться по вулицях, і здається спочатку — ніби трохи далі від небезпеки.

Та на вулицях ще грізніше мemento mori: від вечірнього присмерку, коли люди відходять з праці і аж до світанку, коли вони знов поспішають до своїх варстатів, вулицями мчать, не зупиняючися на перехрестях, (бо їх скрізь пропускають не затримуючи), герметично замкнені „чорні ворони”. Особливо часто курсують вони на магістралі, що веде від Лук'янівської в'язниці до центрального й обласного управлінь НКВД. А глумої ночі їх можна забачити, не один раз, на Великій Васильківській, по дорозі до Косого Копаніру, склепіння якого бездоганно заглушують постріли в потилицю. Звідти недалеко й до ярів Мишоловки, де легко сховати кінці чорного діла й бездиханні, закривавлені трупи „щасливих” громадян „найщасливішої країни в світі”.

Не приходять спокій ні на вулиці ні дома. Серед ночі, від звуку сирени чи стукоту входних дверей будинку, прокидаєшся й затаївши подих, слухаєш куди прямують кроки. А вранці настрашені сусіди пошепки оповідають кого сьогодні забрали...

Вже тяжко знайти в Києві будинок де не було б

заарештованих. Та й не тільки в Києві: по всій Україні, від найбільших міст до найглухіших сіл, нищили кремлівські сатрапи в малиново-синіх кашкетах-слухняні опричинки Сталіна і його „улюбленого наркома” — Єжова. Через українську землю перекочувалася чергова хвиля новітньої татарської навали тепер з півночі — чергова хвиля терору проти всіх, хто міг вільніше подумати, ніж дозволялося з Кремля, проти всіх хто міг стати потенційним ворогом в запланованих „оборонних” боях з Фінляндією, чи при „визволенні” Галичини й Польщі. Треба було позбутися всіх, хто міг кинути хоч найменшу тінь неспокою на кремлівські палати, а одночасно — наwerbувати мільйони рабів до каторжної роботи в Сибіру, на Колимі.

Напередодні мені приснився сон: ніби повертаюся я додому і не знахожу будинка, в якому жив. На його місці стоїть величезна кам'яниця, з невеликими загра-тованими вікнами. Я відчинаю двері, обковані залізом, і захожу всередину. В коридорі з багатьма дверима, чую з-поза них якийсь приглушений стогін і метушню. Я йду вздовж і прислухаюся чи не почую крізь двері го-лосу мого сина... Не чути... Прохожу до середини кори-дору і за одними дверима, здавалося мені, — чую зна-йомий голос... Напружено прислухаюся... Знову... Про-бую відчинити двері — не маю сили... На дверях чітко й виразно бачу написане білим число... Знову б'юся в двері й не можу відчинити... В цей час підбігає до мене людина з рушницею і б'є прикладом у спину. Двері від удару мого тіла відчиняються і я падаю на купу ніби якихось прокажених людей, в брудному лахмітті, що звиваються в передсмертній агонії. Я з гарячковим по-спіхом і відчаєм шукаю між ними свою дитину і не знаходжу. Несчасні хапають мене за ноги й руки, ніби благаючи порятунку, а я пробираюся серед них все ближче до кутка, звідки чується мені розпачливий плач дитини, і ніби бачу маленьку ручку, що витягається зпоміж інших переплетених тіл. Я рвуся туди й не маю сили вирватися, я хочу закричати, і не маю голосу. В цей час з гуркотом зачиняються двері і я прокидаюся з холодним потом на чолі...

Я не міг спати до ранку. Якесь містичне передчуття неминучої біди наповнило мою душу. І ранком я, з особливою ніжністю обіймав мого маленького синочка. Я передчував, що десь близько, за плечима щось не-вблаганне й страшне, хоч ніколи перед тим не вдавався в містику. Цілий день мене пригнічувало це тяжке пе-редчуття. З ним я повернувся після праці додому, вже пізно увечорі.

Було вже за північ. Я раптом прокинувся і зірвавшись, сів на ліжкові. Мені здавалося, що над моєю головою зі свистом пролітає камінь. Очевидно таке враження викликав звук автомашини, що в цей момент зупинилася буля будинку. Я напружено вслухався й почув далекі, а пізніше ближчі кроки кількох людей на сходах. Кров просто біла в скроні, в такт з цими кроками.

Люди спинилися біля дверей... Невелика пауза — мабуть присвічували на двері, шукаючи дзвінка і далі — дзвінок... Так, по мою душу!... І раптом стало якось легше й спокійніше, ніби прийшло відпруження того нестерпного чекання: пройде повз мене, чи ні. Мені здається, спокійним голосом запитав „хто там?”

„Це я, двірник... перевірка паспортів”... Я не мав вже найменшого сумніву...

Двірник зайшов до хати, ніби трохи ніяково почувуючи себе, в супроводі двох людей в уніформі НКВД. Один з них, досить чемно запропонував мені пред'явити паспорт і переглянувши його, подав ордер на обшук.

Дружина з видимої розгубленості почала одягатися, заспокоюючи сина, що прокинувся саме й побачивши якихось чужих людей в уніформі, зі зброєю, почав плакати.

Я вже ніби зовсім заспокоївся і коли почався обшук, весь час пильнував за тим, щоб хтось із них не підклав якоїсь проклямації, чи зброї між мої речі, бо такі випадки траплялися в практиці ежовських „героїв”. Обшук продовжувався понад дві години, дарма що наше мешкання складалося лише з одної невеликої кімнати, яка одночасно була для нас — їдальнею, кухнею, спальнею й робочим кабінетом.

Пригадую, що найпильнішу увагу одного з енкаведистів звернула пляшка вина, що він її знайшов в шафі. Він довго протп світла перевертав її на всі боки, аж доки я запропонував йому спробувати. Він охоче погодився — налив собі шклянку і похатцем випив її до дна. Теж саме зробив охоче і його товариш. Після того вони забрали все листування й документи до течки і запропонували мені одягатися, не пред'являючи ордера на арешт. „Паедем с нами, нужна будет выяснить некоторые вопросы”. Коли дружина в тривозі запитала

куди мене забирають, один з них відповів: „Ви не беспокойтеся, очевидно какое нибудь недоразумение”. Так вони говорили скрізь, а „недоразумение” те кінчалося пострілом у потилицю, або десятима роками каторжної роботи.

Я тоді ще не уявляв такої перспективи і після тих слів у моєму серці зродилася надія, що справді може це якесь непорозуміння. Бо ж звичайно в газетах безкінечно розписували, що НКВД нікого незаслужено не карає, а я не почував за собою найменшої провини. Хіба лише те, що місяць перед тим, в іншому місті, заарештували, невідомо за що, мого 73-річного батька.

Я вдягнувся, ніби трохи заспокоїв на прощання дружину й сина, міцно притиснув його до грудей і вийшов з кімнати, вже в супроводі охорони.

В машині один з них уместився до мене в півоберта і весь час слідкував за моїми рухами. Тон розмови змінився відразу: коли я запитав куди ми їдемо, мій сусід, з явним небажанням продовжувати розмову, буркнув: „увідіте”. За хвилину 20 машина заїхала до внутрішнього двору обласного управління НКВД на Катеринівській вулиці.

Один із моїх супровідників наказав мені йти уперед, склавши руки за спиною. При вході до приміщення комендантури, він відчинив двері і пропустив мене вперед. Ми зійшли по сходах і зайшли в якусь велику залу. Я побачив, що в ній сиділо на лавках з 200 людей. Всі вони повернені були спинами до дверей, не повертаючися, ніби перед ними, на голій стіні було якесь цікаве видовище, від якого вони не могли відірватися. Біля них стояло три охоронники з пістолями. Помітивши мою увагу до цього видовища, мій супровідник кинув мені лаконічно: „Не разглядиваться, налево” і відчинив переді мною двері.

У великій кімнаті, до якої мене завели, стояли по кутках чотири столи. За кожним з них сиділи урядовці НКВД в уніформах, з невиспаними байдужими лицами. Мій супровідник підвів мене до одного з столів, перед двома іншими стояли такі ж як і я. Урядовець прийняв папери, відібрані у мене при обшукові і поставив кілька формальних питань, записавши відповіді до анкети. Після цього я звернув його увагу на те, що серед моїх паперів є моя незакінчена праця, яку я повинен подати до видавництва за тиждень. Я просив його дати мені рукопис, щоб я міг вчасно його закінчити. Замість відповіді мені, він зі сміхом звернувся до свого колеги за сусіднім столом: „Міша, слішиш, етот чудака хочет у нас

писати книги". Міша зиркнув на мене, справді весело за-
реготався і потім, заглушуючи сміх, ніби серйозно звер-
нувся до мене: „А ти письменник? Ето замечательно — ти
будешь іметь возможность писати і то под диктовку
хорошого порфесора! А пока что катись дальше". Вони
обидва, а з ними мій супровідник розсміялися дере-
в'яним сміхом. Він не зовсім делікатно шарпнув мене
за плече і показав на двері, випровадив до залі і поса-
див поруч тих, що сиділи рядами лицем до стіни, грубо
наказавши не повертатися і не розмовляти. Я вже тепер
зрозумів, що то за глядачі сиділи поруч мене.

Розмова в кімнаті про мою працю ніби облила ме-
не холодною водою і я, за прикладом моїх сусідів,
звезених сюди цієї ночі, безнадійно зупинив свій зір
на стіні.

Незабаром нас почали групами виводити на по-
двір'я, де вже чекали вантажні, відкриті автомашини.
Сидячи просто на помості, спинами наперед, в супро-
воді сильної охорони, ми поїхали швидко вулицями
міста, оповитого сірим, безрадіним світанком.

Трамваї ще не курсували, але хідниками вже по-
спішали на ранкову зміну згорблені, брудні, сірі по-
статті, вони з острахом позирали на нашу машину і
певне відчували те ж саме, що й ми при зустрічі з та-
кими ж машинами вчора. І не знати хто більше спокійно
почував себе — ми, що вже дочекалися черги, чи вони,
що з завмиранням серця прислухаються щоночі до кро-
ків на сходах...

Ворота відчинилися і наша машина, проїхавши через зовнішнє подвір'я і обернувшись, зупинилася заднім бортом перед ворітьми т. зв. етапного корпусу, що півкільцем оточував внутрішній корпус Лук'янівської в'язниці. Поміж ворітьми й машиною стало четверо охоронників, з рушницями наготові, щоб ніхто не надумався побігти набік і нам подали команду: „Давай по два чєлавека с машини”. Протягом кількох хвилин, ми всі опинилися в одній з великих камер етапного корпусу. Там було вже з півсотні тих, що приїхали раніше. Серед цивільних було легко зауважити кількох людей у військовій і залізничній уніформі. Всі вони були пригнічені своїм становищем і навряд чи хоч один з присутніх міг сам собі пояснити чому його заарештовано. Люди зовсім не були подібні до „ворогів народу”, що їх ми бачили на пропагандивних плякатах ще в місті. Звичайні собі робітники, урядовці, інтелігенти. Я дивився на них і питав сам себе — невже це злочинці, та ж вони нічим не відрізняються від тих чесних, роботящих людей, з якими я зустрічався щодня. Так певне думав кожний і якось сторожко поглядав на своїх сусідів: а може вони мають якийсь гріх за душею?

Розмови зав'язувалися насторожено, неохоче. Кожний здається мав страх, щоб не нав'язати небезпечного знайомства вже тут з якимсь замаскованим „ворогом народу” і тим не ускладнити свого становища, бо досі ще мабуть кожний думав, що його арешт це якесь непорозуміння і десь там у глибині душі вірив, що це непорозуміння незабаром з'ясується.

Дехто почував себе трохи вільніше, очевидно зрозумівши, що думка про „непорозуміння”, це лише самотіха для наївних. Такі, здавалося, більше цікавилися якими написами на стінах, ніж своїм становищем. А тих написів, писаних найрізноманітнішими почерками, справді була нечислена кількість. На видному місці красувалося: „Хто не був, той буде, а хто був той не забуде”. І поруч нього — біблійним стилем: „Остав надежду всяк, сюда входящий”. Цей напис мені не сподобався, бо все ж не хотілося зовсім розлучатися з заґаєнною надією.

До камери привели ще з 30 арештантів і незабаром

по цьому почали викликати по п'ять чоловік на коридор. Прийшла й моя черга. На коридорі нам запропонували роздягтися зовсім і простягнувши руки вперед, тричі присісти. Одяг наш забрали набік і почали його пильно перешукувати. Ми тимчасом, протягом 15—20 хвилин, стояли босоніж на цементовій долівці. Всі металічні гудзики підчас обшуку відрізали, а з черевиків повитягали шнурівки. Як пізніше ми довідалися, це робили тому, що кілька чоловік у в'язничних камерах поперерізували собі вени, загостривши гудзики на цементовій долівці, а ще кілька повісилося на ліжках, скориставшись сплетеними шнурівками. Траплялося це переважно після допитів, про які ми ще нічого не знали. Після обшуків завели нас до канцелярії для виповнення в'язничної анкети, а вже звідти до іншої камери. Всі ми трималися за пояси, ніби нам раптом заболів живіт.

Надвечір відчинилися двері і до камери загнали групу залізничників з Фастова. Коли ми поглянули на них, то ні в кого з нас не лишалося сумніву, що вони потрапили сюди відразу після якоїсь залізничної катастрофи. Обличчя їх були густі вкриті синяками, а деякі — мали свіжі криваві рани. Ми всі кинулися до них розпитувати про катастрофу, але вони нічого не хотіли розповідати, мабуть тому, що опинилися в незнайомому середовщі й боялися провокацій. Зрештою один не витримав: „катастрофа ця була у Фастівському НКВД підчас допитів”. „Як, хіба на допитах б'ють? Та це ж неможливо, та це може бути тільки десь в капіталістичній країні!?” Правда, таку наївність виявляли не всі, але все ж вона видимо розізлила того, що оповідав: „Неможливо? А ось побачиш сам, як почастують тебе ніжкою від стільця!”

Цей епізод пригнічуюче вплинув на новаків, до того ще пригадувалося мимоволі й брутальне поводження варті підчас обшуку. Не згадую вже про те, що протягом цілого дня нам не давали ні їжі, ні води.

Десь о першій годині ночі всім нам наказали виходити. Ми потрапили на внутрішнє подвір'я в'язниці. В світлі ліхтарів мені кинувся одразу у вічі головний фасад в'язниці. Ніколи перед тим я його не бачив, з вулиці на нього не можна було переглянути, бо він був схований за зовнішньою будівлею, але саме такий, точнісінько такий фасад я бачив. І раптом пригадав, що це було в сні, напередодні арешту. Я сам не йняв віри цьому, але так було.

Подвір'ям провели нас до лазні, де всім, у всіх місцях постригли волосся. Цю операцію, надміру брутальну, виконували якісь дегенерати з кримінального відділу. Вони були чомусь так ворожо наставлені до нас і розважалися між себе найвульгарнішими дотепами на нашу адресу. Пізніше ми довідалися, що ті самі „молодці” стригли у лазні й жінок — політ в'язнів. Всю нашу одягу забрали до дезинфекції, звідки повернули її напівспаленою, в лазню пускали позмінно то окріп, то зовсім холодну воду.

Після такого „задоволення”, приблизно о 3-ій годині ночі, нас вивели на подвір'я і ми чомусь залиша-

лися там на холоді цілу годину. Хтось спробував несміливо заперестувати проти такого поводження і у відповідь дістав від охоронця доброго стусана, в супроводі трьохповерхового матюка.

Десь за годину, охоронці почали відбирати по 20 осіб і заводити їх до в'язничного корпусу. Мене з групою інших привели на один з коридорів другого поверху. Всіх нас зупинили в кінці коридору й почали розводити по 2—3 чоловіки по камерах. Я з моїм товаришем зупинився проти дверей обкованих залізом, з очком посередині. На дверях білою фарбою було написано „109”.